

Dmitruk, Stefan

"Łemkowie. Historia i kultura. Sesja naukowa. Szreniawa, 30 czerwca - 1 lipca 2007", red. U. Siekacz, Szreniawa 2007 : [recenzja]

Res Historica 30, 188-192

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pie²⁴ pisze o trudnościach związanych z opracowaniem materiału statystycznego. Dodaje przy tym, iż Cerkiew na tym terenie nie prowadziła ewidencji wiernych do 1970 roku. Pierwszą próbą określenia liczebności wiernych był okólnik biskupa Aleksego z 29 października 1970 roku mówiący o 6527 wiernych zamieszkujących diecezję wrocławsko-szczecińską. Autor pomimo trudności z ustaleniem danych statystycznych przed 1970 rokiem nie pokusił się o zrobienie zestawień statystycznych w późniejszym okresie istnienia eparchii wrocławsko-szczecińskiej. Mam nadzieję, iż statystyczno-demograficzne badania będą przeprowadzone w dalszej kwerendzie archiwalnej i zostaną opublikowane w postaci odrębnej monografii naukowej. Byłoby to wspaniałe uzupełnienie do *Kościółta prawosławnego...* Badacz z Zielonej Góry nie wykorzystał opracowań dotyczących mniejszości białoruskiej zamieszkującej tereny głównie Pomorza Gdańskiego.²⁵

Pomimo nielicznych mankamentów badawczych praca Dudry powinna wejść do stałego kanonu lektur związanych z tematyką historii Cerkwi prawosławnej po 1945 roku. Badanie naukowca z Zielonej Góry stanowi wypełnienie luki w najnowszej historii polskiego prawosławia. Rzetelnie opracowany temat wzbudza uznanie. Warto dodać, iż Autor monografii omawia powojenne losy ludności prawosławnej zamieszkującej przed 1947 rokiem tereny Chełmszczyzny i południowego Podlasia. Wierni Cerkwi prawosławnej zostali przesiedleni z tych terenów w ramach Akcji „Wisła” w rejon omawiany przez Dudrę. Miejmy nadzieję, że trud Stefana Dudry nie pójdzie na marne, badacze dziejów Autor nakłoni zaś do podjęcia kolejnych opracowań poszczególnych diecezji Cerkwi prawosławnej w Polsce po II wojnie światowej.

Stefan Dmitruk

Łemkowie. Historia i kultura. Sesja naukowa. Szreniawa, 30 czerwca – 1 lipca 2007, red. U. Siekacz, Szreniawa 2007, s. 134.

Łemkowie zamieszkują obszar między Wysokim Działem w Bieszczadach aż po Dolinę Popradu w Beskidzie Sądeckim, zachodnie województwa Polski, część Słowacji (w rejonie: Preszowa, Bardejowa, Humiennego, Ostruni) i Ukrainy (obwód zakarpacki). Według spisu powszechnego z 2002 roku, mniejszość łemkowska w Polsce liczy ok. 6000 ludzi, według zaś samych Łemków na terenie naszego kraju mieszka 60 000 osób o łemkowskich korzeniach. W świadomości historyczno-kulturowej polskiego społeczeństwa w dalszym ciągu Łemkowie pozostają nieznaną nacją. Naród łemkowski posiada bogatą tradycję, obyczaje, folklor oraz historię.

Łemkowie byli przedmiotem badania niewielu naukowców historyków, kulturoznawców, lingwistów, etnografów oraz religioznawców. Za prekursora badań nad społecznością łemkowską należy uznać Jana Falkowskiego, który opublikował w 1935 roku we Lwowie

²⁴ S. Dudra, *Kościół prawosławny...*, s. 16–17.

²⁵ H. Głogowska, *Białorusini na Pomorzu Gdańskim po II wojnie światowej – przyczynek do problemu*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 3/1995; eadem, *Białorusini na Pomorzu Gdańskim*, Toruń 2003.

opracowanie pt. *Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim: zarys etnograficzny*.¹ Publikacja rozpoczęła szerszą dyskusję naukową na temat Łemków. II wojna światowa przerwała omawiane badania.

Dopiero w 1962 roku ukazała się związana z narodem łemkowskim antropologiczna praca autorstwa Łucji Rózbickiej.² W latach siedemdziesiątych XX wieku Andrzej Kwilecki zbadał kolejne obszary naukowe związane z mniejszością łemkowską.³ Książka Kwileckiego ukazała genezę emigracji łemkowskiej na tzw. ziemię odzyskane w 1947 roku, autor zaś spróbował odpowiedzieć na pytanie dotyczące możliwości odnalezienia się Łemków w nowej rzeczywistości społecznej, socjalnej, ekonomicznej i wyznaniowej.

Niezmiernie ciekawe były pozycje zmarłego w 1998 roku Romana Reinfussa. Dwie publikacje autorstwa Reinfussa⁴ na trwałe przeszły do nauki związanej z łemkowskimi zagadnieniami etnograficznym.

W 1994 roku Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku zorganizowało konferencję naukową poświęconą Łemkom. Jej pokłosiem stał się dwutomowy zbiór artykułów.⁵ W książce zostały poruszone liczne zagadnienia dotyczące kultury łemkowskiej, opisu folkloru, zwyczajów i obyczajów Łemków, a przede wszystkim znalazły się artykuły poświęcone przeszłości polityczno-wyznaniowej omawianej grupy narodowej. W świetle niektórych artykułów powstało pytanie dotyczące pochodzenia etnicznego Łemków. Do dnia dzisiejszego nie powstała jednoznaczna odpowiedź na powstałe, w wyniku dyskusji naukowych, pytanie.

Rok później Ewa Michna próbowała odpowiedzieć na pytanie, czy Łemkowie są narodem, czy grupą etnograficzną.⁶ Kilka lat później pojawił się nowy termin w nauce – łemkoznawstwo.⁷ Od tej chwili publikowano prace związane z Łemkami z zakresu historii⁸, politologii⁹, lingwistyki¹⁰, etnologii¹¹ czy problemów wyznaniowych.¹²

¹ J. Falkowski, *Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim: zarys etnograficzny*, Lwów 1935.

² Ł. Rózbicka, *Charakterystyka antropologiczna Łemków*, Łódź 1962.

³ A. Kwilecki, *Łemkowie: zagadnienie migracji i asymilacji*, Warszawa 1974.

⁴ R. Reinfuss, *Śladami Łemków*, Warszawa 1990; idem, *Łemkowie jako grupa etnograficzna*, Sanok 1998.

⁵ *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, cz. 1–2, red. J. Czajkowski, Sanok 1994.

⁶ E. Michna, *Łemkowie: grupa etniczna czy naród?*, Kraków 1995.

⁷ *Łemkowie i łemkoznawstwo w Polsce*, pod red. A. Zięby, Kraków 1997.

⁸ S. Dudra, *Łemkowie na Środkowym Nadodrzu (1947–1956)*, Głogów 1999; idem, *Łemkowie. Deportacja i osadnictwo ludności łemkowskiej na Środkowym Nadodrzu w latach 1947–1960*, Głogów 1998; A. Barna, A. Kwoka, *Barna i Bilcza. Dawno i teraz*, Legnica 2000.

⁹ B. Horbal, *Działalność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie. 1918–1921*, Wrocław 1997; J. Moklak, *Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej: zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków 1997.

¹⁰ H. Duć-Fajfer, *Literatura łemkowska w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku*, Kraków 2001.

¹¹ E. Michna, *Kwestie etniczno-narodowościowe na pograniczu Słowiańszczyzny Wschodniej i Zachodniej: ruch rusiński na Słowacji, Ukrainie i w Polsce*, Kraków 2004.

¹² M. Ryśca, *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny w latach 1945–1947*, Kraków 2001; P. Przybylski, *Rola duchowieństwa greckokatolickiego w kształtowaniu się opeji narodowych wśród Łemków w latach 1918–1947*, Toruń 2006; E. Senko, *Administracja Apostolska Łemkowszczyzny (1934–1947): nieznanne losy Łemków w Polsce*, Nowy Sącz 2007; S. Dudra, *Kościół prawosławny*

Omawiana pozycja to pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego w Szreniawie. Obrady naukowe toczyły się w budynku muzeum w dniach 30 czerwca – 1 lipca 2007 roku. Na konferencję przybyli specjaliści z całego kraju, którzy zajmują się badaniami nad narodem łemkowskim. Książka, licząca 134 strony, zawiera różne pod względem tematycznym artykuły. Naukowym obradom towarzyszyła dwudniowa prezentacja kultury łemkowskiej oraz czasowa wystawa „Łemkowie – historia i kultura”.¹³ Ta ostatnia uzupełniła dorobek naukowy konferencji oraz zaprezentowała dzieje osadnictwa łemkowskiego, a także piękno drewnianych obiektów sakralnych obrządku prawosławnego i greckokatolickiego oraz bogactwo strojów pochodzących z regionu Łemkowszczyzny.

Wstęp do omawianej pozycji napisał Krzysztof Pietkiewicz. Poznański naukowiec zwrócił uwagę na problem demograficzny łemkowskiej społeczności oraz wyjaśnił procesy migracyjne, które zaszły na Łemkowszczyźnie na przestrzeni XX wieku. Zbiór publikacji otwiera artykuł Heleny Duć-Fajfer poświęcony etosowi łemkowskiemu w piśmiennictwie łemkowskim.¹⁴ Specjalistka z dziedziny etnografii łemkowskiej w *resumé* swego wystąpienia stwierdziła, iż istnieje 5 stref oddziaływania literatury na procesy etniczne wśród Łemków. Są to: sfera językowa, pamięć historyczna, stereotypy etniczne, zsakralizowane wartości rodzimej kultury oraz futurologia. Duć-Fejfer zwróciła uwagę na oddziaływanie literatury łemkowskiej, która wpływa szczególnie na tworzenie się samoświadomości grupowej, antyasymilacji wśród Łemków i budowanie przyszłej wizji i aspiracji narodowościowych.¹⁵ Małgorzata Misiak z Uniwersytetu Wrocławskiego zajęła się problemem etnolingwizmu łemkowskiego.¹⁶

Z kolei o dualizmie wyznaniowym na Łemkowszczyźnie napisał Andrzej Stachowiak.¹⁷ Niestety poznański badacz myli się w ocenie wydarzeń unii florenckiej z 1439 roku¹⁸:

Na dzieje prawosławia i przemyskiej eparchii przemożny wpływ wywarła unia między Kościołem łacińskim a Cerkwią. Pierwsza taka unia miała miejsce w 1439 r. na soborze we Florencji, w następstwie czego powstał Kościół grecko-unicki, który uznawał zwierzchnictwo papieża i przyjął dogmaty wiary o pochodzeniu Ducha Świętego od Ojca i Syna (filioqwe)

na ziemiach zachodnich i północnych Polski po II wojnie światowej, Zielona Góra 2004; idem, *Prawosławny Dekanat Zielonogórski 1958–2003*, Strzelce Krajeńskie 2004; idem, *Prawosławny Dekanat Lubiński*, Strzelce Krajeńskie 2005; P. Gerent, *Prawosławie na Dolnym Śląsku 1945–1989*, Toruń 2008.

¹³ *Łemkowie – historia i kultura. Wystawa czasowa. 30 czerwca – 31 października 2007 r. Katalog wystawy*, Szreniawa 2007.

¹⁴ H. Duć-Fejfer, *Etniczność a literatura – na przykładzie piśmiennictwa łemkowskiego*, [w:] *Łemkowie. Historia i kultura. Sesja naukowa. Szreniawa, 30 czerwca – 1 lipca 2007*, red. U. Siekacz, Szreniawa 2007.

¹⁵ *Ibid.*, s. 26.

¹⁶ M. Misiak, *Łemkowie – wybrane aspekty badań nad mniejszościami etnolingwistycznymi*, [w:] *ibid.*, s. 27–38.

¹⁷ A. Stachowiak, *Zagadnienia religijne społeczności łemkowskiej. Historyczne podłoże i kulturowe konsekwencje dualizmu wyznaniowego Łemków*, [w:] *ibid.*, s. 39–50.

¹⁸ Szerzej na temat unii florenckiej: S. Runciman, *Wielki Kościół w niewoli*, Warszawa 1973, s. 118–126; idem, *Upadek Konstantynopola 1453*, Warszawa 1968, s. 34–36.

i Wniebowzięciu Matki Boskiej oraz naukę o odpustach, zachowując jednocześnie odrębność liturgii oraz zezwolenie na małżeństwo księży świeckich. Zabiegania panujących władców polskich o wprowadzenie Unii na terenie Rzeczypospolitej nie dały początkowo rezultatu, jako że wszystkie te próby czynione były z przyczyn politycznych, nie wynikały bezpośrednio z idei jedności chrześcijaństwa.¹⁹

Moim zdaniem unia florencka marginalnie wpłynęła na eparchię przemyską oraz kijowską metropolię znajdującą się w Wielkim Księstwie Litewskim. Po pierwsze unia florencka podpisana przez metropolitę kijowskiego Izydora została odrzucona przez wielkiego księcia litewskiego oraz wielkiego księcia moskiewskiego.²⁰ Pomimo że metropolita Izydor po powrocie z Florencji i Rzymu – gdzie został mianowany przez papieża Eugeniusza IV kardynałem – nawoływał do przyjęcia postanowień unii florenckiej, jego poglądy i działanie spotkały się z radykalnymi wystąpieniami wiernych, duchowieństwa i możnowładztwa prawosławnego. Hierarcha przestał być uważany za zwierzchnika metropolii kijowskiej.²¹

Pozostając w kręgu badań nad wyznaniem Łemków, Stefan Dudra opisał kształtowanie się struktur parafialnych Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w latach 1947–2004 na obszarze tzw. ziem odzyskanych.²²

Zagadnienie obyczajowe związane z problemem umierania Łemków omówiła Marta Graban.²³ Swoje wnioski naukowe badaczka wyciągnęła na podstawie badań przeprowadzonych wśród starszych osób, które opisały śmierć i obyczaje związane z pochówkiem. Na podstawie zebranych informacji M. Graban omówiła problemy dotyczące spisywania testamentów oraz zagadnienia związane ze śmiercią Łemków. Barwne opisy ukazują, jak wiele obrzędów zachowanych w kulturze łemkowskiej zostało powiązanych z problemem egzystencjonalnym każdego człowieka. Magdalena Lachowicz próbuje rozwikłać problem samookreślenia Łemków.²⁴ Badaczka z Poznania dowodzi, że Łemkowie są samookreśloną grupą Rusinów, których nie należy mylić z Ukraińcami. Swoją teorię popiera badaniami przeprowadzonymi wśród Łemków mieszkających na słowackim Zakarpaciu.

Na temat wymierającego ośrodka kamieniarskiego we wsi Bartne napisała artykuł Joanna Hołda.²⁵ Tekst jest swoistym epitafium, w którym autorka mówi o zanikającym w społeczeństwie zawodzie kamieniarza oraz omawia społeczność kamieniarzy mieszkających w Bartnem i nieudaną próbę zorganizowania lapidarium kamiennej rzeźby łemkowskiej.

Badania nad powrotami wysiedlonych w ramach Akcji „Wisła” podjęła Beata Wasilewska-Klamka.²⁶ Autorka na bazie wspomnień ludzi – podobną metodę badawczą

¹⁹ A. Stachowiak, *op. cit.*, s. 42.

²⁰ S. Runciman, *Wielki Kościół...*, s. 124.

²¹ A. Mironowicz, *Kościół prawosławny w państwie Piastów i Jagiellonów*, Białystok 2003, s. 178–179.

²² S. Dudra, *Życie religijne prawosławnych Łemków po wysiedleniu w ramach Akcji „Wisła”*, [w:] *Łemkowie. Historia i kultura...*, s. 51–61.

²³ M. Graban, „*Jakie życie taka śmierć*” – *zabiegi i praktyki związane z trudnym umieraniem w społeczności łemkowskiej*, [w:] *ibid.*, s. 62–68.

²⁴ M. Lachowicz, *Problem tożsamości rusińskiej w rejonie Zakarpacia*, [w:] *ibid.*, s. 69–77.

²⁵ J. Hołda, *Ostani kamieniarz z Bartnego. O projektach zachowania tradycji kamieniarki łemkowskiej*, [w:] *ibid.*, s. 78–83.

²⁶ B. Wasilewska-Klamka, *Ich powroty. Przyczynek do dziejów Łemków*, [w:] *ibid.*, s. 84–94.

zastosowała M. Graban i M. Lachowicz – próbuje odtworzyć przyczyny powrotu Łemków do wsi Beskidu Niskiego po 1956 roku. Naukowiec z Łodzi dowodzi, iż proces reemigracji nie był wcale łatwy i przyjemny, jak by się mogło wydawać. Powroty w rodzinne strony należał do trudnych decyzji, a zderzenie z rzeczywistością weryfikowało poglądy wielu rodzin łemkowskich.

Próbie odpowiedzi na pytanie dotyczące adaptacji Łemków na tzw. ziemiach odzyskanych, w Wielkopolsce i w niektórych rejonach Ukrainy podjęli Jan Niedźwiecki²⁷, Mirosław Pecuch²⁸ i Mieczysław Soppa.²⁹ Autorzy opisali działalność kulturalną Łemków, próbę rozbicia politycznego oraz społecznego przez komunistyczne władze polskie i sowieckie. Zabiegi władz doprowadziły – paradoksalnie – do zjednoczenia organizacji łemkowskich. Łemkowie na „obczyźnie” odnowili swoje tradycje, zachowali zwyczaje i podtrzymali kulturę swojego narodu.

Ostatnim zagadnieniem poruszonym w omawianej publikacji jest współczesna kultura Łemków. Zagadnienie to omówili ksiądz Artur Graban³⁰ i Patrycja Trzeszczyńska.³¹ Ks. Graban na przykładzie Stowarzyszenia Miłośników Kultury Łemkowskiej w Strzelcach Krajeńskich opisał działalność kulturalną Łemków w ramach grupy teatralnej, działalności wydawniczej, nauki języka łemkowskiego czy też różnych prezentacji artystycznych. Analiza organizacji oraz wpływu na podtrzymanie tożsamości narodowej „Łemkowskiej Watry” odbywającej się co roku w Żdychynie to temat artykułu P. Trzeszczyńskiej.

Książka nie posiada rażących błędów merytorycznych. Atutem zbioru materiałów konferencyjnych jest druk artykułów na papierze kredowym. Zauważalnymi – co prawda nieumniejszającymi pozycji wartości naukowej – mankamentami zbioru artykułów jest brak map obrazujących zasięg terenów zamieszkałych przez ludność łemkowską oraz map przedstawiających procesy migracyjne Łemków. Kartografia mogła uzupełnić wiedzę Czytelnika dotyczącą Łemków zamieszkujących współczesną Polskę. Drugą wadą jest brak przebogatego materiału ilustracyjnego mogącego wzbogacić poszczególne teksty. Mam nadzieję, że redaktorzy opracowania przy następnych tego typu publikacjach uwzględnią sugerowane braki.

Omawiana praca jest swoistym przeglądem badań współczesnych naukowców z różnych polskich ośrodków akademickich oraz muzeów zajmujących się łemkoznaństwem. Z pewnością można ją polecić znawcom tematu oraz laikom, którzy chcą się zapoznać z zagadnieniami wyznaniowymi, kulturalnymi, politycznymi, migracyjnymi, obyczajowymi czy etnograficznymi dotyczącymi Łemków.

Stefan Dmitruk

²⁷ J. Niedźwiecki, *Proces asymilacji Łemków w północnej Wielkopolsce w latach 1947–1965*, [w:] *ibid.*, s. 119–131.

²⁸ M. Pecuch, *Tożsamość kulturowa Łemków a miejsce osiedlenia*, [w:] *ibid.*, s. 113–118.

²⁹ M. Soppa, *Przyczynki do adaptacji Łemków na Ziemiach Zachodnich na przykładzie uprawy soli*, [w:] *ibid.*, s. 104–107.

³⁰ A. Graban, *Działalność społeczno-kulturalna Łemków na terenie powiatu strzelecko-drezdeńskiego*, [w:] *ibid.*, s. 108–112.

³¹ P. Trzeszczyńska, *Łemkowska Watra w Żdychynie, jako postfolklorystyczny spektakl mniejszościowych atrakcji w kontekście zainteresowania się łemkowszczyzną w Polsce*, [w:] *ibid.*, s. 95–113.